

Osmân, VII, 227, 308, 327; Naimâ, *Târîh*, II, 8; *Şer'i Mahkeme Sicilleri* (Uludağ, sy. 5, Bursa 1936 içinde), s. 14, 15, 46, 89, 136; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 313, 405, 761; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 102, 106; M. Çağatay Uluçay, *Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944, s. 179, 180-181, 185, 193, 194, 200, 321; a.mlf., *XVIII ve XIX. Asırlarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955, s. 150, 151, 152, 153, 162, 222; Mustafa Akdağ, *Celâli İsyanları: 1550-1603*, Ankara 1963, tür.yer.; a.mlf., *Büyük Celâli Karışıklıklarının Başlaması*, Erzurum 1963, s. 11, 42, 44, 45, 46, 48, 51, 53, 55, 56, 58, 59, 60; a.mlf., "Medreseli İsyanları", *İFM*, XI/1-4 (1950), s. 366, 368-370, 376-386; a.mlf., "Celâli Fetret-i", *DTCFD*, XVI/1-2 (1958), s. 60, 62, 73, 75, 100-101, 102, 103, 104; a.mlf., "Karayazıcı", *İA*, VI, 340; Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihi Levendler*, İstanbul 1965, s. 326-330; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1967, s. 9, 22, 83; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, Ankara 1972, s. 185; W. J. Griswold, *The Great Anatolian Rebellion 1000-1020/1591-1611*, Berlin 1983, s. 181; Suraiya Faroqi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (trc. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 1993, s. 334; Halil İnalıcık, "Adaletnâmeler", *TTK Belgeler*, sy. 3-4 (1967), s. 122; M. Tayyib Gökbilgin, "Orhan", *İA*, IX, 406.

MÜTEBA İLGÜREL

İLÂ

(إِلْأ)

Kocanın, eşiyle cinsel ilişkide bulunmamak üzere yaptığı yemin, kazâi boşanma sebeplerinden biri.

Sözlükte "yemin etmek" anlamına gelen ilâ kelimesi terim olarak kocanın yemin, adak veya bir şarta bağlamak suretiyle eşiyle cinsel ilişkide bulunmayı kendisine yasaklamasını ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de terim anlamında bir defa geçen ilâ (el-Bakara 2/226), Hz. Peygamber'in eşlerine ilâ yapmasına dair rivayet başta olmak üzere bazı hadislerde de yer almaktadır (aş. bk.). İslâm'dan önce Câhiliye Arapları ilâyî zihâr gibi bir boşama yöntemi olarak uyguluyorlardı. Ancak bu yöntem geniş bir zamana yayıldığı için daha çok kadını baskı altına almak, ona zarar vermek için kullanılıyordu. Koca her hangi bir sebeple eşine kızdığı anda bir iki yıl veya daha uzun süreyle ona yaklaşmama ya yemin ediyor, süre bitiminde gerektiğinde yeni yeminle süreyi uzatıyordu. İlânın sonuna kadar evlilik akdi devam ettiğinden kadın yeni bir evlilik yapma imkânı bulamıyordu. İslâmiyet, eşler arasında meydana gelen anlaşmazlıkların cinsel açıdan diğerini terk boyutuna varması halinde bu davranışın özellikle kadını

mağdur etmemesi için belirli bir sınır getirmiştir. Eşlerin birlikte yaşayıp yaşamayacaklarına karar verebilmeleri amacıyla yeterli bir deneme süresi olan dört aylık bir zaman içinde dönüş olmaması ayrılık konusunda bir kararlılığa işaret ettiğinden sürenin bitiminde evliliğe son verilerek eşin serbest bırakılması sağlanmıştır. Bu bakımdan ilânın çağdaş hukukta boşanma sebebi sayılan terkle yakın benzerliği vardır.

İlânın meşruiyeti Kitap ve Sünnet'le sabittir. Kur'an-ı Kerim'de, "Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer bu süre içinde yeminlerinden dönerlerse şüphesiz ki Allah her şeyi çok bağışlayan ve çok merhamet edendir. Eğer boşamayı kastederlerse muhakkak Allah her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir" buyrulur (el-Bakara 2/226-227). Hz. Âişe'den nakledilen, "Resûlullah eşlerine ilâ yaptı ve kendisine helâli haram kıldı. Arkasından da haramı helâl yaptı ve yeminden dolayı kefâret verdi" (Bu-hârî, "Nikâh", 91, 92, "Talâk", 21; Tirmizî, "Talâk", 21; Nesâî, "Talâk", 32) şeklindeki rivayet ve bu olayın ayrıntılarıyla ilgili hadisler ilânın meşruluğunun diğer delilleridir. Sade bir hayat yaşayan Hz. Peygamber eşlerinin bazı maddî taleplerinden dolayı üzülmüş ve ilâ yaparak onlardan bir ay uzak kalmıştır. Daha sonra nâzil olan Ahzâb sûresinin 28-29. âyetleriyle Resûl-i Ekrem'in hanımları, müreffeh bir hayat yaşamak üzere kendisinden ayrılmak veya Allah'ı, resulünü ve âhiret hayatının güzelliklerini tercih etmek hususunda serbest bırakılmış, bunun üzerine onlar da isteklerinden vazgeçerek Hz. Peygamber'le yaşamayı tercih etmişlerdir.

İlâ, kocanın eşine yaklaşmamak üzere Allah'a veya O'nun örfe yemin için kullanılabilen sıfatlarına yemin etmesiyle gerçekleşir. Koca, cinsî temastan uzak kalmayı kendisine ağır gelebilecek bir adağa yahut boşama gibi bir şarta bağlamak suretiyle de ilâ yapabilir. "Allah'a yemin ederim ki dört ay (altı ay veya bundan sonra, hayatta oldukça vb.) seninle cinsî temasta bulunmayacağım"; "Seninle temasta bulunursam üzerime hac (yahut bir ay oruç tutmak) farz olsun"; "Seninle ilişkiye girersem evliliğimiz sona ermiş olsun" gibi sözlerle ilâ meydana gelir. Bunlar, boşamada olduğu gibi niyete bağlı olmaksızın sonuç doğuran açık ifadelerdir. İlâ niyeti bulunması halinde kinayeli ifadelerle de ilâ yapılabilir. Eşiyle ilişkisini kesmeyi kastederek söylediği, "Bundan

sonra seninle bir yastığa baş koymam" gibi sözler bu nitelikteki ifadelerdir.

Hanefîler, Mâlikîler, yeni görüşünde Şâfiî ve bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel, ilânın yeminle birlikte adak ve şarta bağlı olarak da gerçekleşeceğini belirtirken Hanbelî mezhebinde meşhur olan rivayete göre ilâ ancak Allah'a yemin etmek suretiyle yapılabilir; zira şarta bağlama ne dilde ne de dinî açıdan yemin anlamında kullanılır. Hanefîler ve diğer fakihler ise kişinin bir davranışı kendisine zor gelecek bir şarta bağlamasının, onu bu davranıştan alıkoymadaki etkisi sebebiyle örf bakımından yemin sayıldığını söylemişlerdir. Kocanın yemin etmeksizin eşinden uzak durması ilâ sayılmamakla birlikte bazı hukukçulara göre kadın tarafından boşanma talebiyle mahkeme nezdinde şikâyet konusu yapılabilir.

İlânın Şartları. İlânın hukukî sonuç doğurması için ilâ sözü (sîga), koca ile eşi ve ilâ süresi bakımından bazı şartların varlığı aranır. İlânın rûknü, kocanın eşiyle bir süre temasta bulunmayacağına yemin etmesi olup bu da açık veya kinayeli ifadeler, yazı ve dilsizin anlaşılabilir işaretlerle gerçekleşir. Sarih olsun kinaye olsun bütün ifadelerin şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ilâyâ delâlet etmesi, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihlerine göre rızâ ve ihtiyara dayanması şarttır. Çünkü ikrah (zorlama) yoluyla yapılan diğer tasarruflar gibi ilâ da geçersizdir. Ancak Hanefî fakihleri rızâ şartını aramamışlar, dolayısıyla ikrah sonucu vuku bulan ilâyî şakayla, gayri ciddi bir şekilde yapan kimsenin (hâzil) ilâsına kıyasla geçerli saymışlardır. Hâzilin ilâsının geçerli olduğunda ise bütün mezhepler görüş birliği içindedir. Zira nikâhta ve köle âzadında olduğu gibi bu konuda da fiilin sonucunun kastedilmesi şart olmayıp sözün şakası da ciddisi gibidir. İlâ ile ilgili sözün hatâen söylenmesi halinde Hanefîler'e göre diyâneten olmasa bile kazâen geçerli sayılır. Diğer üç mezhebe göre ise her iki bakımdan da sonuç doğurmaz.

İlâ yapan kocanın ergin ve temyiz gücüne sahip olması gerekir. Küçük veya akıl hastası olan kocanın ilâsı geçerli değildir. Sarhoşun boşamasını geçerli sayan Hanefîler'in çoğunluğu ile İmam Mâlik, Şâfiî ve bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel onun ilâsını da geçerli saymış, boşamasını geçersiz gören Hanefîler'den Züfer b. Hüzeyl ve diğer bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel ilâsını da geçersiz kabul etmiştir. Nikâh akdinin ya gerçekten sürmesi veya kadının ric'î talâk sebebiyle iddet

beklemekte olması ve dolayısıyla hükmen devam etmesi gerekir. Kadın üç talâk veya bir bâin talâkla boşama ile boşanmışsa artık îlâya yer kalmaz.

Eşinden ayrı kalma süresi ya mutlak olmalı veya Hanefîler'e göre en az dört ay, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise dört aydan çok olarak belirlenmiş bulunmalıdır. Dört aydan kısa süreli îlâ bir sonuç doğurmaz. Bu durumda koca süre dolmadan önce eşine dönerse yeminini bozmuş sayılacağı için sadece yemin kefâreti gerekir. Süre tamamlandıktan sonra dönerse yemin bozulmadığı için kefâret ödemesi de gerekmez. İlânın dört ay ve daha fazla bir süreyi kapsaması durumunda koca dört ay dolmadan önce her an eşine dönebilir. Bu takdirde yeminini bozmuş sayılacağından kendisine yemin kefâreti gerekir. Eşlerin birbirine dönmesi ve evlilik hayatının devam ettirilmesi âyetteki, "Eğer hanımlarına dönerlerse şüphesiz Allah yarılığayı ve çok bağışlayıcıdır" (el-Bakara 2/226) ifadesinden de anlaşıldığı üzere teşvik edilmiştir. "Kim bir şeye yemin eder de başka bir davranışından daha hayırlı görürse hayırlı olanı yapсын ve yemini için kefâret ödesin" hadisi de (Müslim, "Eymân", 11-13) bunu teyit etmektedir.

Kocanın eşine dönmesi öncelikle cinsî temasta bulunması ile, bunun mümkün olmaması halinde sözlü olarak döndüğünü belirtmesiyle gerçekleşir. Cinsel ilişkinin imkânsızlığı ya eşlerden birinin hasta olması, hapiste veya îlâ süresince ulaşamayacak bir uzaklıkta bulunması, kocanın iktidarsızlığı gibi gerçek sebeplerden yahut kocanın ihramlı, eşinin hayırlı olması gibi dinî sebeplerden kaynaklanabilir. İlk durumda sözlü dönüşün fiilî dönüş yerine geçtiği konusunda görüş birliği vardır. İkinci durumda ise Hanefîler'e ve Şâfiî mezhebinde kuvvetli görüşe göre sözlü dönüş geçersiz, diğer mezheplere göre geçerlidir. İlâ süresi içinde cinsel ilişkiyi engelleyen sebep ortadan kalkarsa sözlü dönüş hükümsüz kalır.

Eşine dönmesi halinde kocanın, diğer yeminlerde olduğu gibi bu durumda da ödemesi gereken kefâret on yoksulu bir gün doyurmak veya giydirmek yahut bir köle âzat etmektir; eğer kendisi yoksulsa arka arkaya üç gün oruç tutar (el-Mâide 5/89). İlâ için yapılan yemin, "Seninle cinsî temasta bulunursam üzerime hac farz olsun veya bu takdirde sen benden boş ol" gibi bir adaga yahut bir şarta bağlanmışsa dört ay dolmadan cinsî temastan yemin bozulunca kocaya hac farz olur.

Boşama şartına bağlamada ise yeminin bozulmasıyla evlilik sona erer.

Dört aylık süre dolduğunda îlâ genel amacına ulaşmış olur. Hanefîler'e göre bu durumda hâkime başvurmaya gerek olmaksızın kesin boşama meydana gelir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise îlâda dört ay tamamlanınca evlilik kendiliğinden sona ermez. Bu durumda kocanın eşine dönmesi veya onu boşaması gerekir. Her ikisini de yapmazsa kadın hâkime başvurarak ayrılık talebinde bulunur ve hâkim eşleri ayırır. Her iki durumda da bir ric'î talâk meydana gelir. Bu konudaki görüş ayrılığı, âyetten geçen "eğer dönerlerse" ifadesinin yorumundan kaynaklanmaktadır. Hanefîler bunu kocanın dört aylık süre tamamlanmadan, diğerleri ise dört ay tamamlandıktan sonra dönmesi şeklinde anlamışlardır. Eşlerin Hanefîler'e göre ancak yeni bir nikâh akdiyle, İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre ise iddet süresi içinde kocanın eşine dönmesiyle yeniden evliliklerini sürdürmeleri mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Nikâh", 91, 92, "Talâk", 21, "Eymân", 20; Müslim, "Eymân", 11-13; Tirmizî, "Talâk", 21; Nesâî, "Talâk", 32; İbn Sa'd, *et-Talâkât*, VIII, 179-192; İbn Abdülberr en-Nemerî, *el-Kâfi fî fıkhi ehli Medineti'l-Mâlikî* (nşr. M. Muhammed Uhayd el-Morîtânî), Riyad 1400/1980, II, 597-603; Kâsânî, *Bedâ'î*, III, 162-175; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 85-89; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire 1970, VII, 315 vd.; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibin* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecîd - Ali Muhammed Muavvaz), Beyrut 1412/1992, VI, 203-234; İbnü'l-Hümâm, *Fet-hu'l-kâdir* (Bulak), III, 182-199; Bilmen, *Kamus*, II, 290-310; M. Mustafa Şelebî, *Ahkâmü'l-üşre fi'l-İslâm*, Beyrut 1397/1977, s. 607-616; Abdurrahman es-Sâbüni, *Medâ hürriyyeti'z-zevceyn fi't-talâk fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1403/1983, II, 945-964; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1404/1984, VII, 535-555; Ali Ahmed el-Kalîsî, *Ahkâmü'l-üşre fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, San'a 1414/1993, II, 109-119; Gerald Hawting, "An Ascetic Vow and an Unseemly Oath? : İlâ and Zihâr in Muslim Law", *BSOAS*, LVII/1 (1994), s. 113-125; "İlâ", *Mu.F*, VII, 221-240.

HAMDİ DÖNDÜREN

İ'LÂ-yi KELİMETULLAH

(إعلاء كلمة الله)

Tevhid inancını
yüceltip hâkim kılmak
anlamında bir tabir.

Sözlükte "yükseltmek, yüceltmek" anlamındaki î'lâ masdarıyla "Allah'ın sözü" mânasındaki kelimetullâhtan oluşan bu terkipte yer alan kelimetullahın, tev-

hid inancının esasını teşkil eden "İlâ ilâhe illallah" (Allah'tan başka tanrı yoktur) sözünü ve daha genel olarak Allah'ın insanlığa gönderdiği son dini ifade ettiği kabul edilmektedir. Bu durumda î'lâ-yi kelimetullah tabiri, Allah'ın dininin ve tevhid inancının yüceltilip yaygınlaştırılması yolunda gösterilen gayret ve faaliyetleri kapsamakta, cihad ve savaş kelimeleriyle birlikte Kur'an-ı Kerim'de sıkça zikredilen "fî-sebîlillâh" (Allah yolunda) kavramıyla yakından ilgili bulunmaktadır. Müslümanları düşmanlara karşı Allah yolunda savaşa teşvik eden bir âyetle Allah'ın, Peygamber'ine yardım ederek kâfirlerin kelimelerini (küfür, şirk) alçalttığı, Allah'ın kelimelerini de (tevhid) yücelttiği ifade edilir (et-Tevbe 9/40). Bazı insanların ganimet, bazılarının şöret, bazılarının gösteriş için savaştığı, hangisinin Allah yolunda olduğu Resûl-i Ekrem'e sorulunca yalnız Allah'ın kelimelerinin yüceltilmesi için savaşmanın Allah yolunda olduğunu belirtmiştir (Buhârî, "Cihâd", 15; "Tevhîd", 28; Müslim, "İmâre", 149-151).

Yeryüzünde dengeleri ve düzeni bozmak isteyenleri kötüleyen, istilâ, tecavüz ve sömürü amacı taşıyan savaşları tanımayan İslâmiyet (el-Bakara 2/11-12, 205; en-Nisâ 4/94; el-A'râf 7/85-86; el-Kasas 28/77, 83) ancak müslümanların can ve mal güvenliğini sağlamak, inançları konusunda baskı altında kalmalarını önlemek, kendilerine ve ülkelerine yönelik tehditlere karşı koymak için yapılan savaş Allah yolunda verilen mücadele olarak meşrû kabul etmiştir. Müslümanın Allah'a kuluk ve onun rızasını temin için İslâm esaslarını öğrenme, öğretme, ferdi ve içtimai planda yaşama, yaşanmasını sağlamaya çalışma, İslâm'ı tebliğ ve bu hususta karşılaşacağı engelleri aşmak için göstermesi gereken gayreti ifade eden cihadın kapsamı içinde yer alan bu savaşın hedefi bazı âyetlerde fitne sona erip din tamamen Allah'ın oluncaya kadar savaşıma (el-Bakara 2/193; el-Enfâl 8/39) şeklinde belirlenmiştir. Hiçbir müslümanın inancı konusunda baskı altında kalmaması, insanların her türlü beşerî ihtirastan uzak olarak Allah'a inanmaları ve inançlarının gereğini yerine getirme imkânına kavuşmalarıyla Allah yolunda yapılması istenen savaş hedefine ulaşmış, diğer bir ifadeyle î'lâ-yi kelimetullah gerçekleşmiş olur. Hz. Peygamber'den itibaren müslümanların gerek inançları konusunda uğradıkları baskılar gerekse İslâm'ı tebliğ hususunda karşılaştıkları engeller sebebiyle giriştikleri, beşerî ihtirastan hâkim olduğu isti-